

Berényi Mihály

Van-e cisztoszkópiás vizsgálat?

Az orvostudomány optikai eszközei, „szkópjai” (*gasztroszóp, endoszóp* stb.) új tudományágak (*gasztroszópia, endoszópia* stb.) kialakulását tették lehetővé. Az eszközök és az ezeken nyugvó eljárások neveiből jelzők tömege jelent meg a szakirodalomban. E sokadalomból három eszköz (*mikroszkóp, kolposzkóp, cisztoszkóp*) tudományágát és jelzőcsoportjait emelem ki abból a célból, hogy mikor és melyik használatát vélem helyesnek, ugyanis szótárainkra és nyelvművelő könyveinkre csak itt-ott lehet támaszkodni (1. táblázat).

1. táblázat

Eszköz	mikroszkóp	kolposzkóp	cisztoszkóp
Jelző	<i>mikroszkópos</i> <i>mikroszkópi</i> <i>mikroszkopikus</i>	<i>kolposzkópos</i>	<i>cisztoszkópos</i>
Tudományág	<i>mikroszkópia</i>	<i>kolposzkópia</i>	<i>cisztoszkópia</i>
Jelző	<i>mikroszkópiás</i> <i>mikroszkópiái</i>	<i>kolposzkópiás</i> <i>kolposzkópiái</i>	<i>cisztoszkópiás</i> <i>cisztoszkópiái</i>

A részletek előtt nézzük meg, hogy a magyarosan írt címszavakból a Google keresőprogramja mennyit talált (2. táblázat).

2. táblázat

<i>mikroszkóp</i>	186 000	<i>kolposzkóp</i>	1150	<i>cisztoszkóp</i>	196
<i>mikroszkópos</i>	52 900	<i>kolposzkópos</i>	1970	<i>cisztoszkópos</i>	8
<i>mikroszkópi</i>	766	<i>kolposzkópi</i>	0	<i>cisztoszkópi</i>	0
<i>mikroszkopikus</i>	71 400	<i>kolposzkopikus</i>	0	<i>cisztoszkopikus</i>	0
<i>mikroszkópia</i>	9 630	<i>kolposzkópia</i>	853	<i>cisztoszkópia</i>	611
<i>mikroszkópiás</i>	936	<i>kolposzkópiás</i>	43	<i>cisztoszkópiás</i>	32
<i>mikroszkópiái</i>	527	<i>kolposzkópiái</i>	4	<i>cisztoszkópiái</i>	0

Megjegyzendő, hogy a helyesírási hibás *mikroszkopikus* 21 200-szor fordult elő. Az Értelmező szótár (1979) ritka *mikroszkópi* szavával (jelentése lényegében azonos a *mikroszkópos*éval) analóg jelző a *kolposzkópból* és a *cisztoszkópból* nem lett. Tanulságos számadatokhoz juthatunk, ha jelzőinket a *vizsgálat* szóval egészítjük ki (3. táblázat).

A *mikroszkópból* képezett öt jelző mindegyike megtalálható a *vizsgálat* előtt. Követendőnek csak az elsőt tartom. A má-

3. táblázat

<i>mikroszkópos vizsgálat</i>	647	<i>kolposzkópos vizsgálat</i>	241	<i>cisztoszkópos vizsgálat</i>	1
<i>mikroszkópi vizsgálat</i>	55	<i>kolposzkópi vizsgálat</i>	0	<i>cisztoszkópi vizsgálat</i>	0
<i>mikroszkopikus vizsgálat</i>	146	<i>kolposzkopikus vizsgálat</i>	0	<i>cisztoszkopikus vizsgálat</i>	0
<i>mikroszkópiás vizsgálat</i>	1	<i>kolposzkópiás vizsgálat</i>	4	<i>cisztoszkópiás vizsgálat</i>	0
<i>mikroszkópiái vizsgálat</i>	17	<i>kolposzkópiái vizsgálat</i>	4	<i>cisztoszkópiái vizsgálat</i>	0

sodikat azért nem, mert nincs *ultrahangi* (szonográf), *termográf* stb. *vizsgálat* sem, viszont az *-(o)s* képzős jelzők nagyon elterjedtek. A kétszeresen is hibás *mikroszkópius vizsgálat* 85-ször szerepelt. Mit is jelent a *mikroszkopikus*? Mikroszkóppal látható parányt. Milyen lehet akkor az a *vizsgálat*, amely szabad szemmel nem látható? Közvetlenül: az MTA SZTAKI internetes szótárából hiányzik a *mikroszkopikus*, a *mikroszkópos* és a *mikroszkópia* címszó is. Az 1978-ban kiadott Bakos-féle idegen szavak szótárában a *mikroszkopikus* és a *mikroszkópos* jelentése azonos, miként a „nagy” angol szótárban is (Ország László, 1970). Az egyetlen *cisztoszkópos vizsgálat* magyarázata pedig feltehetően az, hogy 15 találattal még mindig főként van a klasszikus *cystoscopy vizsgálat*. Tartja magát a *microscopia*, a *colposcopia* és a *cystoscopia* is.

A *mikroszkópiás vizsgálat* stb. értelmezése előtt foglalkozunk e három tudományág jelentésével, értelmezésével (4. táblázat).

A meghatározások többségéből az derül ki, hogy ezek vizsgálatok, eljárások. Akkor pedig mind a három szó magában foglalja a vizsgálatot is. A *kolposzkópia* *kolposzkóppal* végzett vizsgálat. Ezért nem tekinthetjük helyesnek az ilyen mondatokat: „Az eredményekhez *kolposzkópiás vizsgálat* révén jutottunk.” Ez szószaporítás (pleonazmus). Burkoltan, de kétszer íránk így a vizsgálatot. Helyesebb volna: „Az eredményekhez *kolposzkópia segítségével* jutottunk.” Természetesen ugyanez érvényes a *mikroszkópiás* és *cisztoszkópiás vizsgálatra* is. A Google nem talált *hólyagtükrözéses vizsgálatot*, de nem is hiányzik, hiszen az maga a *hólyagtükrözés* lenne. Az viszont sajnálatos, hogy *hólyagtükrös vizsgálatot* sem.

4. táblázat

Brencsán, 1963

Mikroszkópia	(nem címszó)
Kolposzkópia	kolposzkópos vizsgálat
Cisztoszkópia	hólyagtükrözés

Bakos, 1978

Mikroszkópia	mikroszkóp segítségével végzett kutató eljárások összessége
Kolposzkópia	(nem címszó)
Cisztoszkópia	hólyagtükrözés

Webster's Online Dictionary, 2007

Microscopy	research with the use of microscopes
Colposcopy	examination of cervix and vagina by means of a specially designed endoscope
Cystoscopy	endoscopic examination of urinary bladder

A mikroszkóp „testvére”, a *teleszkóp* körül hasonló rendetlenséget találunk. A helyes 985 *teleszkopikus* mellett 499 *teleszkópikus* „pöffeszkedik”. Bonyolítja a helyzetet, hogy a teleszkóp csillagászati távcsövet és lengéscsillapítót is jelent. A Magyar nyelv értelmező szótárából (1980) kimaradt a *teleszkopikus*, a már idézett Bakos-féle szótárból hiányzik a *teleszkopikus* és *teleszkópos* megkülönböztetése, a Természettudományi kislexikonnak (1971, 1976) meg nincs is *teleszkóp* címszava.

Ideje volna, ha a *mikroszkopikus* csak mikroszkóppal láthatót, a *teleszkopikus* csak csillagászati távcsővel észlelhető jelentene, a *kolposzkópos* pedig kolposzkóppal kapcsolatosat.

Befejezésül a címben feltett kérdésre a válaszem: nincs *cisztoszkópiás vizsgálat*, avagy jobb volna, ha nem lenne. Volt viszont Karinthy, aki ezt írta: „Hát maga megbolondult, hogy mindent kétszer mond, kétszer mond?”

IRODALOM

Bakos Ferenc 1978. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Brencsán János 1963. *Orvosi szótár*. Terra, Budapest.

A magyar nyelv értelmező szótára. 4. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

A magyar nyelv értelmező szótára. 6. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

Ország László 1970. *Angol-magyar szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Természettudományi Kislexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

Természettudományi Kislexikon. Kiegészítő kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Buvári Márta

Egyetértek a szerzővel, *-szkópos vizsgálat = -szkópia*. Az *-s* képző alapjelentése: 'valamivel ellátott', de eszközt is kifejezhet, például: *villásreggeli*. Az *-i* képző alapjelentése 'valahol lévő', de ezt is használjuk eszköz kifejezésére: *kézi munka*, *gépi fordítás*, tehát elvileg *mikroszkópi* is lehetne, de ha inkább a *mikroszkópos* honosodott meg, akkor a többi is legyen ilyen. A *mikroszkópi*ai mindenképpen elvetendő, mert a *mikroszkópia* már magában foglalja a mikroszkópos vizsgálatot, a *mikroszkopikus* pedig maradjon meg a 'csak mikroszkóppal látható'-nak, és természetesen a rokonai hasonlóan.

Grétsy László

Mikroszkopikus, *mikroszkópos* és társaik. Főszerkesztőnk arra biztatott – gondolom, nemcsak engem, hanem másokat is –, hogy szóljak, szóljunk hozzá Berényi Mihálynak Van-e *cisztoszkópiás vizsgálat?* című cikkéhez. Kétségtelenül hasznos ez a hozzászólásos módszer, hiszen meggyorsítja a vélemények szembesítését, ütköztetését, ha ugyanabban a lapszámokban többen is elmondják gondolataikat ugyanarról a kérdérről, ezért – ha csupán röviden is – készséggel hozzászóllok az említett íráshoz.

Könnyen megtehetem, ugyanis alapjában véve jónak, előrevivőnek tartom a cikk mondanivalóját. Mindenekelőtt örülök annak, hogy a Magyar Orvosi Nyelv nem reked meg az általánosságok hangoztatása mellett, azaz nem csupán a szaknyelvek, jelesül az orvosi nyelv kutatására, korszerűsítésére ösztönzi olvasóit, hanem konkrét vizsgálatoknak, javaslatoknak ad teret. Erre bizonyíték Berényi Mihály eszmefuttatása is.

Figyelemre méltónak tartom a cikk corpusának megválasztását is. Érdekes ötlet abból kiindulni, hogy a Google keresőprogramja hány adatot talált ebből vagy abból a kifejezésformából. Persze nem mindig célszerű az ilyen irányú megközelítés, de itt határozottan jó kiindulópontot nyújt a vizsgálathoz.

Tökéletesen egyetértek a szerzőnek azzal a megállapításával, hogy a *kolposzkópiás vizsgálat* voltaképpen pleonazmus (vagy ha úgy tetszik: tautológia), mivel a *kolposzkópia* már eleve tartalmazza a 'vizsgálat' jelentésmozzanatot is. Ugyanolyan duplázós forma ez, mint a néhány éve még nagy divatnak örvendő, de mára már visszaszorulni látszó *CD lemez* kifejezés, amelynek a *lemez* részét fölöslegessé, sőt anakronisztikussá teszi, hogy a *compact disc* második eleme már maga is azt jelenti: 'lemez'. S természetesen abban is azonos a véleményem a szerzővel, hogy a cikke címébe kivetített *cisztoszkópiás vizsgálat*, valamint a cikkben még megemlített *mikroszkópiás vizsgálat* kifejezés is elmarasztalható ugyanezért.

Van-e s mi az akkor egyáltalán, amiben nem azonos álláspontom a szerzővel? Van, de jószerével csupán egyetlen mondat, mégpedig ez: „Ideje volna, ha a *mikroszkopikus*

csak mikroszkóppal láthatót, a *teleszkopikus* csak csillagászati távcsővel észlelhető jelentene, a *kolposzkópos* pedig kolposzkóppal kapcsolatost.” Már az idézett mondat feletti bekezdéshez sem illeszkedik jól ez a mondat, mert ott éppen azt hiányolta a szerző, hogy a Bakos-szótárból hiányzik a *teleszkópos* és a *teleszkopikus* megkülönböztetése. Nem azért utalok erre, hogy megemlítem, de ha már szóba került megteszem: a Bakos-szótár újabb, 2002-ben megjelent, átdolgozott kiadásában már külön címszó a *teleszkópos* és a *teleszkopikus*, vagyis hogy ha lassan is, de csökken a káosz a *teleszkóp* és származékai, illetve azok jelentése, használata körül. Nem ez készlet szólásra. Azért érzem zavarónak, a tanulságos cikk többi részétől egy kissé idegennek ezt a mondatot, mert míg azok egyértelműen a rendteremtés jegyében fogantak, ez a mondat inkább szűkít, ami a rendteremtéssel nem fér össze. Miért csak a *mikroszkopikus*ról esik itt szó s még annak is csak egy jelentést engedélyezve, holott például nagyon jól elképzelhetők *mikroszkopikus* (= parányi, alig-alig látható) *betűk*, *könyvek*, *adagok* stb. is? És miért mellőzi a *mikroszkópos* formát, jóllehet annak is lehetne, sőt van is szerepe a nyelvben? Cikke első felében a szerző maga említette, hogy a *mikroszkópos vizsgálat* formát helyesnek tartja. Akkor itt miért teszi félre? És miért nem említi a *teleszkópos* származékot, amely – mint már utaltam rá – egyre inkább megtalálja helyét a *teleszkopikus* mellett? Lehet, hogy nem a *mikroszkópos*, *teleszkópos* származékok talonba tévése volt a célja, sőt valószínű, hogy nem ez volt, de mivel az idézett mondatban a *mikroszkopikus* és a *teleszkopikus* mellett az *-s* képzős *kolposzkópos* a harmadik példa, az olvasó könnyen azt hiheti – így én is –, hogy csak ezekkel a melléknévi származékokkal számol, a többi a mellőzendők, vagy legalábbis a feledhetők közé sorolja.

Én úgy vélem, hogy az alakváltozatok, a képzős változatok általában véve hasznára válnak a nyelvnek, természetesen csak akkor, ha a helyükön, jól használjuk őket. Ha több változat él egymás mellett, akkor ebből zavarok is keletkezhetnek, ahogy erre épp szerzőnk mutatott rá a *kolposzkópiás vizsgálat* elemzésével. A bizonytalanságok azonban idővel eltűnnek, s minden forma, minden kifejezés megtalálja a maga helyét, főleg ha tanácsainkkal igyekszünk gyorsítani is ezt a folyamatot. S ha már jórészt a „szkópok”-ról és „szkópiák”-ról volt szó Berényi Mihály tanulságos cikkében, hadd utaljak egy olyan „szkópia”-származékra, amelyből egyelőre csak egy van, s még sincs okunk kiakolbólitani a nyelvből. Ez a *daktiloszkópia*, amely egyrészt nemcsak eljárást, vizsgálatot jelent, hanem azzal kapcsolatos elméletet, nézetrendszert is, másrészt pedig van egy olyan főnévi továbbképzett alakja is, amilyennel semmilyen más „szkóp”, illetőleg „szkópia” nem rendelkezik. Ez a szó nem más, mint az ’ujjlenyomat-szakértő’-t jelentő *daktiloszkópos*.

Gyéresi Árpád

Jelzők, de melyek? Berényi Mihály professzor felvetése az orvostudomány területén használt eszközök idegen eredetű

névből képzett jelzős alakjaival kapcsolatban meglehetősen időszerű. Bizonyíték erre a jeles szerző címszógyűjteménye. A szerző által említett „szkópok” köre tovább bővül, ha a közeleli szakmák területére is gondolunk, például a fizikai-kémiai módszerekre.

Úgy vélem, hogy a jelzős alakok használata anyanyelvünk helyessége szempontjából mindenek előtt a szöveggörnyezet, értelmezés jellegétől (is) függ. Erre próbálok néhány példát hozni, részben a szerző, részben a saját „gyűjtésemből”.

Érdemes megemlíteni, hogy A magyar helyesírási szótár az egyes „szkópoknál” az elválasztást így írja elő: *mik-rozsz-kóp*, *szte-tosz-kóp*, *te-lesz-kóp*, *spekt-rozsz-kóp*. Tehát a képzőalkotásra (leképezésre) utalnak ezek a szavak, az erre alkalmas eszközökre.

A helyes szóhasználatra vonatkozó meglátásaim a következő esetekre vonatkoznak:

- **mikroszkóp – eszköz**
mikroszkópos (jelző) – például *vizsgálat*
mikroszkópia – tudományág
mikroszkopikus (jelző) – méret (nagyságrend, például *baktériumok*)
- **kolposzkóp – eszköz**
kolposzkópos (jelző) *vizsgálat*
kolposzkópiás (jelző) *eredmény*

E példákhoz hozzátenném a (gyógyszer)kémiai területen oly jelentős vizsgálati módszertípus vonatkozásait:

- *spektroszkóp* (készülék)
- *spektroszkópia* – *spektroszkópiás módszer* (l. Görög Sándor és Burger Kálmán akadémikusok könyveiben); utóbbi szóhasználat azért is célszerű, mert a *spektroszkópia* gyűjtőfogalom, nem egyetlen módszert (eszközt) jelent; ezért kevésbé megfelelő a *spektroszkópos* forma.
- *spektroszkópiás vizsgálat*

Végül egy másik szó:

- **teleszkóp – eszköz**
teleszkópos vizsgálat
teleszkopikus (ld. *oszlop*, *rendszer*, *olvasószemüveg*)

Szaknyelvi szinten kétségtelenül sok a tennivaló. Különösen, ha nemcsak a már klasszikusnak ismert idegen fogalmak átírásáról, képzős változatairól van szó, hanem az egyes tudományágak területén hemzseggő, sokszor a fordításban teljes értelmében vissza nem adható új kifejezésekre, fogalmakra gondolunk. Az egységes írásmód – anyanyelvünk szabályainak megfelelően – mindenképpen kötelez, és ezért igen hasznosak a nyelvi sajátosságok őrzésére figyelmeztető cikkek, akár szakkönyv, akár szakközlemény írásáról, avagy elbírálásáról van szó. A más többségi környezetben élő szakemberek nyelvi kultúrájának a megőrzése pedig egy másik különleges feladat.

Hagymási Krisztina

A *mikroszkópikus, teleszkópikus* írásmód gyakori előfordulása sajnálatos – nem fűznék hozzá megjegyzést. A vizsgálatok magyaros írásmódját (*cisztoszkóp, kolposzkóp, kolonoszkóp*) részesíteném előnyben.

A különböző eszközös vizsgálatokhoz (*cisztoszkópiás, kolonoszkópiás, mikroszkópiás*) csatolt vizsgálat felesleges, és ismétlést jelent, hiszen a meghatározások (*cisztoszkópia, kolonoszkópia, mikroszkópia*) már önmagukban is vizsgálatokat jelölnek.

Összefoglalva: a közlemény főbb megállapításaival egyetértek.

Laczkó Krisztina

Berényi professzor úr gondolatébresztő tanulmányához a következő néhány megjegyzést fűzném hozzá.

A 2007 májusában, vagyis éppen néhány hete megjelent új Idegen szavak szótára (Tolcsvai Nagy Gábor munkája, Osiris Kiadó) tartalmazza a magyarban önállóan nem élő, de disztribúcióval, azaz elemkörnyezettel rendelkező idegen utótagokat, így a *-szkóp, -szkópia* formákat is, a következő meghatározással:

- **szkóp** $\square$ **-scop** [gör] (utótagként) **1.** vizsgálati eszköz, megfigyelő készülék (pl. *periszkóp*) **2.** orv. testüregbe vizsgálat céljából bevezethető eszköz, -tükrő (pl. *endoszkóp*)
- **szkópia** $\square$ **-scopia** [gör] (utótagként) **1.** vizsgálat, megfigyelés (pl. *daktiloszkópia*) **2.** orv. testüreg, belső szerv tükrözéses vizsgálata, -tükrözés (pl. *laringoszkópia*)

Ezek szerint a meghatározások szerint egyértelmű, hogy az orvosi szaknyelvben a *kolposzkópia, cisztoszkópia* formák (az *-ia* görög eredetű képzővel, amely a legtöbb görög–latin eredetű orvosi szakág megnevezésében is szerepel – *ortopédia, sztomatológia, pedátria* stb.) többnyire 'tükrözéses vizsgálat' jelentésűek, míg a *kolposzkóp, cisztoszkóp* stb. magát az eszközt jelentik. Mindkét főnévi végződésből létrehozható melléknévi alak magyar képzők segítségével, s ez a két képző az *-s* és az *-i* (most a latin *-ikus* képző ettől eltérő problémájával nem foglalkozom, a képző kevéssé termékeny volta miatt). Ezek a melléknévképzők termékenyek, azaz aktívan részt vesznek új szavak megalkotásában, továbbá többjelentésűek. A képzőjelentéseket általában megvizsgálva úgy tűnik, hogy az *-s* esetében a 'valaminek a segítségével, valaminek a felhasználásával' jelentés használatos az eszközfogalommal kapcsolatosan. Például: *számítógépes helyesírás-ellenőrzés, kompresszoros hűtés, lézeres/gyógyszeres/antibiotikus kezelés, injektoros befecskendezés, autós üldözés, buszos utazás, fegyveres biztosítás, múholdas navigáció* stb. Ugyanebben a jelentésben az *-i* kevéssé használatos (de lásd például: *gépi szedés*). Ellenben az *-i* általánosabb a 'valahova tartozó, valamivel kapcsolatos' jelentésben például a szakágakkal, de nem eszközökkel összefüggésben: *ortopédiai műtét, pediátriai irányelvek, sztomatológiai konferencia* stb. S mivel a szakágak esetében nincs 'vizsgálat' jelentés, így egyértelműen: *ortopé-*

diai/urológiai vizsgálat. Ebből következően a *kolposzkópos* jelentése 'kolposzkóppal történő, a *kolposzkópiái* pedig 'a kolposzkópiával kapcsolatos' lenne, azaz *kolposzkópos vizsgálat* és *kolposzkópiái konferencia*. A *-szkópiás* végződés nagyobb találati aránya a *-szkópiái* alakkal szemben azonban arra mutat, hogy mintha az orvosi nyelv az *-s* képzőnek is 'valamivel kapcsolatos' jelentést tulajdonítana, például: *kolposzkópiás vélemény, fluoroszkópiás kontroll, lézertaringoszkópiás diagnosztikai részleg, kolonoszkópiás kép, endoszkópiás diagnosztika* stb., valamint feltehetően keveredhet a kétféle végződés kétféle jelentése, ahogy a *-szkópiás/-szkópiái vizsgálat* tautológiás alakok magas találati aránya is mutatja, s ehhez hozzátevéődhet az a tény is, hogy a *-szkópos* végződés jóval nagyobb számban fordul elő, mint a *-szkópi*. Az adatolást és a vizsgálódást mindenképpen érdemes lenne nagyobb körponton folytatni a jelenlegi helyzet felméréséhez és a megfelelő eligazításhoz. (A teljesség igénye nélkül, csak néhány alakra keresve a Google keresőjével a következő szókapcsolatokat találtam a *-szkópiás* végződéssel kapcsolatosan: *kolposzkópiás szett, gonioszkópiás lencse/kontaktüveg, fluoroszkópiás megjelenítés/készülék/ernyők, kolonoszkópiás szűrés/prevenció, endoszkópiás készülék/labor/munkaállomás/kezelés/beavatkozás/műtét* stb.)

A helyesírással kapcsolatosan pedig azt kell megemlíteni, hogy az Akadémia 1992-ben az Orvosi helyesírási szótár megjelenésével egyértelműen állást foglalt ebben a kérdésben: előnyben részesülnek a magyaros írásmódú alakok. A szótár (utalók híján felületes áttekintésre) alig tartalmaz csak idegenes írásmódú formát (pl. *phaneroscop, phaneroscopia*), de csak magyaros alakot sem túlságosan sokat (*elektrosztetoszkóp, fundoszkóp, diagnoszkóp*). Dominálnak a kettős helyesírású alakok, kisebb számban azzal a megoldással, hogy mindkét formát megfelelőnek tarthatjuk, választás kérdése, hogy melyiket használjuk, a választást az is befolyásolja, hogy milyen szövegtípusba kerül be a szó (*fototorakoszkóp/photothoracoscop*), és sokkal nagyobb számban ajánlja a szótár a magyaros alak használatát, ám még feltünteteti az idegenes írásmódot is (*cranioscopia* → *kranioszkópia*).

Pestessy József

Berényi Mihály professzor cikke értékes, gondolatébresztő. Gondosan, körültekintően, rendkívül részletesen járta körbe a *mikroszkóp, kolposzkóp* és *cisztoszkóp* írása körüli bonyoldalmakat. Szűkebb szakmám, a traumatológia területéről mindjárt az *artroszkópiához* is társítottam gondolatait, amelyek a következők.

Lássuk az elsődleges, a görögös alapot. A *mikroszkóp* – manapság így írva – egy tárgy főneve. Magát a vizsgálóeszközt 1590 óta ismerjük. Az első összetett mikroszkópot a holland Jan Janzen állította össze. A görög Domiscianus javaslatára az olasz Federico Cesi herceg nevezte el 1603-ban *microscopium*-nak. Ez a meghatározás a mai napig él – lásd a legújabb, ide vonatkozó nyelvészeti forrást, a vatikáni Lexicon Recentis Latinitatis: *microscopio = microscopium, -ii, n.* A jeles herceg

két görög szót forrasztott egybe. Az első tag: *μικρός*, *-η*, *-ον* (mint háromvégződésű melléknév) = kis, kicsiny, parány, rövidség, kicsiny darab; Kleinigkeit, kleines Stück. A második tag: *σκοπέω* = nézek, látok, figyelek; hinschauen, erspähen, betrachten, auf etwas achten; s főnévként: *σκοπία*, ion. *-η* = nézés, látás, figyelés, megfigyelés; Spähen, Umschau, Umblick, Wacht. S így alakult ki az összetett, a kicsinység utáni körültekintés, fürkészés, szemle, kémlelődés, lesekedés; a Spähen, Umschau, Umblick, Wacht magyar és német szavaknak megfelelő *μικροσκοπία* főnév és a *μικροσκοπικός* háromvégű melléknév. Ennyit a görög nyelv felőli fürkészésnek – mellőzve az *etymologia* szót.

A másodlagos, a latin alap már megjelent Cesi herceg javaslatában. A rómaiak nyelve felől közelítette meg a kérdést, hiszen a görög összetett szóból egy összetett latint képzett. A *μικρός*-ból *micro* lett, a *σκοπία*-ból pedig *scopia* – mint főnév, s a jelzői/melléknévi összetételben pedig a *μικροσκοπικός*-ból *microscopicus*.

A görcsőről írtak megegyezőek (analógok!) azokkal, amelyeket a *hólyag-* és *hüvelytükrökkel* kapcsolatban gondolok – sőt mint mondtam volt: azokkal is, amelyeket az *ízületi tükrözésről* írhatnak.

Van itt egy másik, szerintem elhanyagolhatatlan és megkerülhetetlen kérdés is. És ez a hangsúly kérdése, három nyelv, a görög, latin és a magyar felől vizsgálva.

A görög szavak kiejtésének szabályait a XX. század elején Schmidt Márton, majd a század közepén Maywald-Vayer-Mészáros munkái ismertették és rögzítették, a következőképpen: minden görög szóban van egy hangsúlyos szótag. A hangsúly csak a három utolsó szótag egyikén lehet, s ezt nevezik három szótagos törvénynek. Maga a görög beszéd (hangsúly) mindig zenei volt, *προσωδία*-nak nevezték – latinul *accentus*-nak. Ékezettel jelölték. Voltak éles (végleges = οξυτονον, másodéles = παραξυτονον, harmadéles = προπαραξυτονον) és hajtott (véghajtott = περισπώμενον, másodhajtott = προπερισπώμενον) formák. Az alaptétel pedig a hangok időmennyiségében rejlik: rövidek az *ε* és az *ο* (epsilon és omikron), hosszúak az *η* és az *ω* (éta és ómega).

Másik szabály: az összetett szavakban, mint a *μικροσκοπικός*, a hangsúly mindig a szó eleje felé igyekszik. Ezek alapján nem hangsúlyozhatjuk, nem nyújthatjuk meg a fenti szó középső, omikronnal jelölt hangját, nem ejthetjük úgy, hogy [mikroszkópikosz], hanem csak úgy, hogy [mikroszkopikosz]. És a *μικροσκοπία* szóban sincs *ω* (ómega) betű, hogy megnyújtva ejtsük.

Térjünk rá a latin nyelvre. A szók hangsúlya, az intentio vocalis vagy accentus

- kéttagú szóban az első szótagon (*máter*, *páter*),
- többtagú szóban az utolsó előtti szótagon volt (*octóber*, *tabélla*).

A görög kappának megfelelő [k] hangot *c*-nek jelölték, és [k]-nak ejtették (némi kivétellel) – ez kiejtési consonantiás szabály volt. Így a *microscopeum* és a *microscopicus* szavakban a *c* [k]-nak ejtődött. Az *o* betűvel jelölt [o] hang pedig rövid volt. Más kérdés, hogy a *c* és *k* írásának és ejtésének az orvostudományon belül, már a múlt században sem volt egységes a megítélése. Gondoljunk itt az *encephalon/enkephalon* latinos/görögös vitára. A latin nyelv ókori tudorai, ha főnévből melléknévet képeztek, a következő lehetőségeik voltak: *-aceus*, *-alis*, *-anus*, *-aris*, *-arius*, *-atus*, *-ensis*, *-entus*, *-eris*, *-ernus*, *-ester*, *-eus*, *-icius*, *-icus*, *-ilis*, *-inus*, *-itus*, *-ivus*, *-osus*, *-stus*, *-timus*, *-ulentus*, *-utus*. Mint látható, ha a latinos *microscopeumból* (*microscopiumból*) képezzük jelzőt (melléknévet), akkor csak az *-alis* és *-icus* jöhet szóba. És a kettő közül is a *microscopicus* a jobban hangzó, a helyesebb. Ergo: személy szerint én erre – így latinosan képezve és írva – szavazok. Berényi professzor *mikroszkópos*, *kolposzkópos*, *cisztoszkópos* javaslatával egyetértek – ha az *o* betűről elhagyja az ékezetet. S még egy: a *cista* hol iotával, hol üpszilonnal írandó.

A magyar hangsúly pedig egyértelmű: az első szótagon van.

Hosszú évek, sőt évtizedek óta figyelem. miként vált a *λογιστικός*-ból *-lógus*, a *τραυματολογιστικός*-ból *traumatológus*, *traumatológiából* *traumatológia*, az *arthroscoپیából* *artroszkópia*, s visszatérve Berényi professzor dolgozatára: miként lett a *μικροσκοπία*-ból *mikroszkóp* és a *μικροσκοπικός*-ból *mikroszkópikus*. Hogyan? Az omikron nem téveszthető az ómegával. Világosan jelzik mind a görög, mind a latin nyelv szabályai, melyik hangot nyújtunk/hangsúlyozzuk. És a mai szerzők miért tévesztik az *arthroscoپیá* szóban a görög théta és tau betűkkel jelölt hangokat? Miért tesznek ékezetet az *o*-ra? S így lett náluk az *arthroscoپیából* az *artroszkópia*. Mert misem indokolja ezt a hangnyújtást.

Jut eszembe – az „apropos”-t mellőzve –: az angolszász nyelvben is szeretik a hangsúlyt a szó elejére tenni, eszükbe sem jut az *arthroscoپیá* szóban az *-scopyt* hangsúlyozni, egyértelműen az *a*-ra helyezik a hangsúlyt. De az sem jut eszükbe, hogy kifelejtsek az *arthrosból* a *h* betűt – magyarul: különbséget tudnak tenni a théta és a tau között. Hasonló a helyzet a *cystoscopy* (*cystoscopic*), *colposcopy* (*colposcopic*) s a *microscopy* (*microscopic*) esetében is.

Kérem olvasóimat: ha véletlenül a 2-es jelzésű földalatti gyorsvasúton utaznak, s a Kossuth Lajos utca és Múzeum körútnál lévő megállóhoz ér a szerelvény – fogják be a fülüket, mert azt hallják, hogy [asztória]. Nem hallhatja már ezt a nemes, walldorfi születésű német mészáros, Johann Jakob Astor, aki mint John Jacob Astor prémvadász és milliomos kereskedő még arra is ráért, hogy Oregonban megalapítsa Astoria városát. Nevének [o] hangja sem a németben, sem az angolban nem hosszú, nem hangsúlyos.

A jeles szerző frappánsan (azaz csattanósan/találóan) fejezi be munkáját a Karinthy-idézettel. És hogy mi se essünk a

nagy író jelölte hibába, forduljunk a mi csodás, kimeríthetetlenül gazdag magyar nyelvünkhöz, írjuk azt, hogy

- *tükrös húgyhólyagvizsgálat (húgyhólyagszemplés),*
- *tükrös hüvelyvizsgálat (hüvelyszemle),*
- *izületfürkésző beavatkozás (térdizületfürkészés).*

És még számos, szöbajöhető javaslat lehet.

S ha már az én klasszika-filológiai javaslatomat, hogy *microscopicus*, nem is vállalná a szerző (ugyanakkor egyetlen bíráló szava sincs az angol *microscopicra*) – az általa javasolt *mikroszkopos, kolposzkopos, cisztoszkopos* kifejezés a legmegfelelőbb. Miért kell félni a röviden ejtett [o] hangtól?

IRODALOM

Kiss Jenő szerk. 1935. *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Kiadja a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evang. Hittudományi Karának kiadványa, Pécs, Daxer György kéziratának felhasználásával.

Egger, Carolus (moderator), Giannangeli, Adelaide Maria (compositioni praeposita) 1942. *Lexicon Recentis Latinitatis*. Editum Cura Operis Fundati Cui Nomen „Latinitas”. Vol. I–II. Libreria Editoria Vaticana In Urbe Vaticana.

Ingerslev, C. F. 1932. *Lateinisch-Deutsches Schul-Wörterbuch I–II*. – Elfte Auflage. Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn, Braunschweig.

Jámbor György–Kemenes Illés 1932. *Latin nyelvtan*. A Szent István-Társulat kiadása, Budapest.

Kónya Sándor–Ország László 1957. *Rendszeres angol nyelvtan*. Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás. Terra, Budapest.

Maywald József–Vayer Lajos–Mészáros Ede 1978. *Görög nyelvtan*. Teljesen átdolgozott kiadás (9.) Kókai Lajos bizománya. Budapest, 1939, illetve Tankönyvkiadó, Budapest. Menge, Hermann 1903. *Griechisch-Deutsches Schulwörterbuch mit besonderer Berücksichtigung*. Langenscheidtsche Verlags-Buchhandlung, Berlin.

Molnos Angéla 1998. *Magyarító könyvecske – A magyar nyelvviszaujítás kis szójegyzéke*. Kiadta a Lélektani Szaknyelv Megújításáért (LSZM) közhasznú alapítvány. Debrecen.

Pirchala Imre 1932. *Latin nyelvtan (alaktan és mondatban)*. Átdolgozták: Esztergomy Ferenc–Nagy Pál. Huszonegyedik, javított kiadás. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat kiadása, Budapest.

Simon Miklós–Visy József 1991. *Orvosi szövegtár*. Kiadó: a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem rektora, Szeged.

Schmidt Márton 1907. *Görög nyelvtan*. Stampfel-féle Könyvkiadóhivatal (Révai Testvérek Irod. Int. Részv.-Társ.).

Tolnai Vilmos 1900. *Magyarító szótár a szükségtelen idegen szavak elkerülésére*. Hornyánszky Viktor cs. és kir. udv. Könyvnyomdája, Budapest.

Webster's Medical Desk Dictionary 1986. A Merriam-Webster Inc., Publishers. Springfield, Mass.

Szathmári István

Berényi professzor rövid kis írását hasznosnak és érdekesnek tartom. Az alábbiakban néhány megjegyzést fűznék az olvasottakhoz.

A *mikroszkopikus* melléknév *mikroszkópikus* írásformáját nem lehet túlzottan hibáztatni, hiszen az AkH. 11. kiadásának 206. szabálypontját csak újabban, olyan 15–20

éve kezdik alkalmazni. Ráadásul szép számmal akadnak kivételek is a fő belseji rövidülés alól, például: *esztétika* – *esztétikus*. A *mikroszkopikus* jelentését tekintve pedig elindulhatott egy változás, és nem zárható ki, hogy esetleg 'mikroszkóppal kapcsolatos' jelentésben is használatossá válik a későbbiekben.

Annak ellenére, hogy a *kolposzkóp*ból nem alakult *kolposzkópi* forma, semmi nem zárja ki, hogy analógiásan ne lehetne lét-rehozni, továbbá a *mikroszkópi* alak elvetésére nem tartható megfelelő indoknak az, hogy nincs *ultrahangi, termográfi* stb. melléknévünk.

A *kolposzkópiás vizsgálat* kifejezést nem helyteleníteném. A nyelv működésének külön logikája van. Vajon rossznak tarthatjuk az efféle pleonazmust: *ennek következtében tehát; bevett szokás; saját két szememmel láttam*; stb.? Önmagában az, hogy valami pleonazmus, csak ezért nem helyteleníthető.

Az orvosi nyelvben a latinus írásmód ma még természetesnek mondható az írásgyakorlatban, ezért nem kell meglepődnünk azon, hogy az internetes keresőprogram például a *cystoscopos vizsgálat* formára, amelynek efféle vizsgálatát nagyon okos gondolatnak tartom, több találatot ad, mint a magyaros írásmódú változatra. A jövőre nézve feladat lenne, hogy éppen ezeken az írásmódokon a szakma megfelelő oda-hatással változtasson. S az sem elképzelhetetlen, hogy akár a magyar alakok terjedjenek el a jövőben, még lehet akár *hólyagtükrös vizsgálat* kifejezés is.

A záró Karinthy-idézethez azt tenném hozzá, hogy ez a kérdéskör sokkal bonyolultabb annál, hogy a nyelvhasználati tényeket eszerint ítéljük meg. Karinthy ezt a sorát az Ady-, Babits-féle ismételésekre mondta, tehát a költészetre, s ott pedig nagyon is megvan ezek szerepe.

Varga Zoltán

Cisztoszkópiás vizsgálat éppúgy nincs, ahogy *HIV vírus* vagy *MRI képpalkotás*, mégis mindegyik „van”, ráadásul nem mikroszkopikus méretekben. Berényi Mihály „pöf-feszkedik” igéjét nagyon szellemesnek találom az ilyen szöveg-hossznövelő feleslegességek leírására. Egyetértek a *mikroszkópos vizsgálat* elfogadásával és a felmerült további négy változat elutasításával. Ezt nem szaknyelvi példák is alátámasztják: például a telefon segítségével lebonyolított beszélgetést sem jutna eszünkbe **telefoninak, *telefonikusnak, *telefonainak* nevezni.

A szószaporitást napjainkban, amikor senkinek nincs elég ideje, nagyobb bűnnek érzem, mint valaha. Talán naivítás a részemről a kérés, hogy aki írásba foglalt gondolatainak befogadását kéri, az tisztelje meg olvasóját azzal, hogy nem tíz sorban fogalmazza meg azt, ami ötöt ér. Ne akarja senki ránk tukmálni a felesleges szavait. Berényi Mihály gondolatai ezért is rendkívül aktuálisak.

Vincze Judit

A rendkívül jól megmagyarázott *-szkóp*, *-szkópia*, *-szkópos* végződésű szavak használatával egyetértek. A szerkesztő többnyire figyel, mikor használja, illetve javítsa a *-szkópos vizsgálat* (vagy pl. *-szkópos eredmény*, *-szkópos minta*, *mintavétel*) vagy éppen a *-szkópia* kifejezést. Helyes volna a szerzőknek, de az orvosoknak, biológusoknak, továbbá az ilyen vizsgálatokat végző szakmák képviselőinek is tudniuk, sőt, érezniük – mint a szakmai nyelv használóinak (a szövegértés és a szövegmegértés árnyalatbeli különbségei, problematikája fontos tanulási [ön]kézségfejlesztés). A kettőt egymás kiváltásaként, a szöveget színesebbé téve lehet alkalmazni. Vannak azonban olyan esetek, amikor csak bonyolult összetételekben tudjuk kifejezni magunkat, így arra törekszünk, hogy mindig az egyszerűbb kifejezéseket használjuk:

- A *-szkópia során/segítségével vett minta* helyett *-szkópos minta*. (Ami természetesen nem utal pl. a méretre, tulajdonságra: ahogy ez a *mikroszkopikus* kifejezésnél adott, azaz olyan kicsi, hogy csak mikroszkóppal látható. Ezért nincs orvosi *-szkópos* beavatkozásoknál *-szkopikus* kifejezésforma.)
- A *-szkópiával/-szkópia során kimutatott eredmény* helyett *-szkópos eredmény*, és még sorolhatnánk.

Ha pedig arra gondolunk, hogy egyre tömörebb, rövidebb kifejezésekkel értetjük meg magunkat, akkor pedig még kevésbé szóismételünk.

A Fábrián–Magasi Orvosi helyesírási szótárban is van *mikroszkópi technika*. Ahogy a cikk szerzője vagy az interneten vizsgált gyakoriságok is mutatják, én is idegenszerűnek érzem. Lám, azért a nyelvben, nyelvhasználatban mégis van egy kis szubjektivitás, ami aztán a szótárak összeállításában és az „internetszámlálásban” is meglátszódik.

Arra azért figyelniünk kell, ha latinus formában írunk, a „magyar” jelzős toldalékkal ne „csúfítsuk” a szót: *oesophagoscopia* helyett nem szívesen használok az *oesophagoscopus vizsgálat* kifejezést. Ráadásul, gondoljunk csak bele, a „mikroszkopikus méretű” latinul: *micro-*. Azaz például nem *mikroszkópos/makroszkópos haematuria* (a rossznál jobb esetben *mikroszkopikus/makroszkopikus haematuria*), hanem *micro/macrohaematuria* kifejezést kell használnunk, s sok esetben – sajnos – nem ez utóbbival találkozom.

Hólyagtükrözés – hólyagtükrös vizsgálat kérdése. Én személy szerint az utóbbitól tartózkodom, s csendben örülök is, hogy *hólyagtükrös vizsgálat* kifejezést a cikk szerzője nem talált az interneten. Vizsgáljuk csak meg, mit is jelent a *kolpo-/broncho-/cisztoszkópia* stb. Olyan vizsgálati eljárás, amely a célzott, számunkra szabad szemmel nem látható – s az most itt mindegy, hogy olyan kicsi vagy olyan elzárt – terület, üreg, hólyag stb. áttekintésére (de lehet pl. meghallgatására is) szolgál, amelynek eszköze (a *-szkóp*) különböző világító szerkezettel és optikákkal/tükrökkel, sőt némelyik egyéb funkcióval (trokárok, csipeszek, vágó-csípő eszközök, sőt

lézerkések stb.) van ellátva. Tehát nem egy „hólyagtükrös”-rel (tüdőtükrösrel, hüvelytükrösrel stb. – ilyen elnevezéssel még sosem találkoztam) történik a vizsgálat, mint mondjuk az egyszerű fogászati tükrösrel történő vizsgálat esetén, hanem egy komolyabb szerkezettel, sőt a tükröt lassan el is felejtí a technika (lásd videotechnikák). Ha pedig úgy értelmezzük a *-szkópot*, hogy egy „szerv” belső, számunkra nem látható, hallható tulajdonságát kivetítő eszköz, azaz mintegy külső tükröt, szabad szemmel látható képet vagy érzékszervünkkel már hallható hangot nyújtó eszköz, akkor meg még inkább helytelen a *-tükrös* kifejezés.

Azaz, módjával a magyar szóval való helyettesítéssel, fordítással, magyarul „félre”-tájékoztató kifejezésekkel. És itt érteztünk el ahhoz a kérdéshez: miért latinul?

Hogy szaknyelv, hogy hagyománya van, hogy „kicsit titkos és tiszteletet parancsoló”, hogy egységessé, érthetővé, s félreírásoktól (néha elcsodálkozom a „túllatinos” vagy éppen „túlmagyaros” érthetlenségeken) mentessé váljon – ezek mind hol megcáfolható, hol pedig igazolható kérdések. Az viszont egyáltalán nem, ha nem találjuk meg a kifejezés magyar fordítását. Ha egy jól eltalált szóval, magyarul, értelmesen, mindent kifejezően, nem félreérthetően tudjuk helyettesíteni a latin/görög/idegen szót, azaz van jó magyar kifejezés rá, ha találunk mindenki (szakember) számára elfogadhatót, használjuk. Színesebbé tehetjük írott és beszélt szövegünket. De ha olyannyira megcsiklandozzuk, hogy inkább nevetünk, vagy értelmetlenné válik mondandónk, vagy félreértéseket szülünk vele, jobb, ha az orvosi latint használjuk – helyesen.

És még egy. Az egységes orvosi nyelv. Az egységes szaknyelv. Ez pontosan arról szól – a mi esetünkben –, mi a diagnózis, mi a beavatkozás, és mely területeket érint. Nem engedhető meg, hogy különböző – s ezek általában egyéni, emberi indítással induló – áramlatok módosítsák a szaknyelvet: hol magyarosítás, „fonetizáló” áramlatokkal küzdünk, hol pedig átesünk a másik végletbe stb. Pontosán ki kell tisztítani, egyszerű, minden orvos szakember számára érthető nyelvezetet használjunk. Nem lehet vezérlő elv szakkönyvben, szakfolyóiratban az ismertség, a betegséggyakoriság (mivel még a Kati néni is tudja, mi a diabetes, írjuk fonetikusán?! – de kérem, az orvosnak minden diagnózis ismert, miért kivételezünk az egyikkel, ha másikkal nem, és miért éppen fonetikusán, akkor miért nem magyarul: *cukorbetegség*), de a megszokás sem (főleg, ha az rossz megszokás), de nem lehet rendező elv a kompromisszum: jó, ezt meg ezt latinul, no azt már nem. Természetesen, mint minden nyelv fejlődik, újak kerülnek bele, némely kifejezés elveszik, vagy éppen, mint minden szaknyelv esetében, átkerül a köznyelvbe. Ennek írásmódjáról és köznyelvbe való helyezéséről akadémiai bizottság – konszenzus alapján – dönt. A köznyelvről. A szaknyelvről az akadémiai bizottság szakemberek bevonásával dönt. Az az irányadó. Ezt várja a szakma.

Egyik legfontosabb alapja a tiszta orvosi nyelv használatának: az egyetemen alkalmas, helyesen írott könyvekből,

jegyzetektől való – szinte tudattalan, szemmel lefényképezett – orvosnyelv-tanulás, amelyet megalapoz az első egyetemi években az orvosi latin céltudatos – és nem kötelezően felvett nyűg, manapság elfelejtendő, csak kreditpontért – megtanulása. A végzés után a folyamatos továbbképzés jól és helyesen megírt posztgraduális könyvekből, folyóiratokból.

A helyesen, jól írni kérdése – sajnos, nem csak a szaknyelvben – egyre égetőbb kérdés, internetre helytelenül, olvasatlanul, szerkesztetlenül felkerülő (*mikroszkópikus*) szövegek egyre-másra „rontják” a helyes (orvosi) nyelvet. Jobban oda kell figyelnünk.

(És csak egy kis megjegyzés a szövegszerkesztők helyesíráse ellenőrzéséről. Igen jó találmány annak, aki ennek ellenére helyesen ír, azaz megtanulta a leckét. Előbb-utóbb elfelejtünk helyesen írni, vagy egyáltalán nem is lesz indítékunk, hogy megtanuljuk. Majd javítja a számítógép – ahogy elfelejtettünk szorozni, összeadni fejben, hiszen segít a kalkulátor. Lassan leszokunk a kézírásról is.)

MEGJEGYZÉSEK PESTESSY JÓZSEF HOZZÁSZÓLÁSÁHOZ

Berényi Mihály

Pestessy professzor úr bámulatba ejtő tudása mindannyiunk számára nagy érték, de nem volt céлом az angol szavak bírálata. A görög szavak hangsúlyozásához semmit nem értek, ám a magyar beszéd ne igazodjon az idegenből jött szavak hangsúlyához. Ha magyarosodik egy szó, akkor írásmódjában és kiejtésében is legyen magyar. Ezért vitatkozom még mindig a *glukóz-glükosz* káosz terén. Rövidebben: maradjon hosszú *ó*-val a *mikroszkópos*.

Grétsy László

Nagyra becsülöm Pestessy professzornak az orvosi nyelv gondozására irányuló tevékenységét, de javaslatát nem tartom jónak. Ellentétben áll a jelenlegi szabályzat 28. és 206. pontjával. A hangrövidülés az ilyen esetekben csak idegen képzők kapcsolódásakor megy végbe. Tehát a *típus* szóból *tipikus* lehet, de **tipusos* nem, csak *típusos*. Ezt a rendet kár lenne megbontani. A logikus ez: *mikroszkóp*, *mikroszkópikus*, de *mikroszkópos*.

Laczkó Krisztina

A latin hangsúlyviszonyok egy kicsit árnyaltabbak annál, ahogy Pestessy professzor úr leírta. A három és több szótagú szavakban a hangsúlyt az utolsó előtti szótag időmennyisége határozza meg: ha ez hosszú, a hangsúly erre kerül, például: *magnitudo* – ez a paenultima törvénye; ha rövid, az utolsótól számított harmadik szótagon van a hangsúly, például:

vacatio – ez az antepaenultima törvénye. És ha már a latin hangsúlyokról szó esik, a szótagok időtartamáról is érdemes beszélni. A szótag lehet természeténél és helyzeténél fogva hosszú. Természeténél fogva hosszú, ha hosszú magánhangzó vagy diftongus van benne (*Roma*, *Caesar*), helyzeténél fogva hosszú, ha a magánhangzója ugyan rövid, de azt két vagy több mássalhangzó követi (*templum*). Ez alól kivétel, ha a zárhangot folyékony hang követi, előttük a szótag rövid marad (*patria*). Ezek tehát a klasszikus latinra vonatkozó szabályok. Így a *microscopicum*, *microscopicus* esetében éppen az *o*-ra esik a hangsúly az antepaenultima törvénye értelmében, a szótagidőtartam viszont rövid. Mindazonáltal egy görög–latin eredetű jövevényszóban már nem kérhetjük számon a klasszikus alapokat, még akkor sem, ha az 1600-as évek elején mesterségesen létrehozott műszó kimutathatóan klasszikus alapokon nyugszik. (Gondoljunk arra, hogy a franciában létrehozott, görög elemekből álló *ortopédia* szavunkban az *ai* diftongusból a latin formában *ae*, majd a magyarban *é* lett, az ugyanebből a szóból, *paideia*, származó *pedagógus* esetében azonban *e* szerepel a magyarban, jöllehet ugyanúgy a görög *ai*-re kell visszavezetni.) A jövevényszavak ismerve ugyanis, hogy hangtani tulajdonságaik összhangban vannak a magyarban megszokottakkal (vagy azért, mert már eredendően is ilyen volt a szó, vagy azért, mert bizonyos hangalakú változás után beilleszkedett a magyar nyelv rendszerébe). Az írásképpen az adott alak jövevényszói voltát a magyaros átírás jelzi. Így a magyar kiejtés alapján egyértelmű a *mikroszkóp* forma, amelyet az eredeti hangsúly megtámogat, annak ellenére, hogy az *o* a latinban rövid, hiszen omikronra megy vissza, s a latin szótagidőtartam is az eredeti rövidegét egyértelműsíti. Ennek *-s* melléknévképzős változata pedig nem lehet másképp, csak így: *mikroszkópos*. S így analógiásan a többi változatban is magyaros átírással: *kolposzkópos*, *cisztoszkópos*. A *mikroszkópikus* latin képzővel ellátott melléknév azonban már rövid *o*-val írandó, így rögzítették szótáraink. Létezik egy helyesírási szabály, amely szerint a *tő* belseji hosszú magánhangzó az efféle idegen képzők előtt megrövidül: *mítosz* – *mitikus*, *amatőr* – *amatörizmus*, *kultúra* – *kulturális*, *hérosz* – *heroi-kus* stb., azaz *mikroszkóp* – *mikroszkópikus*. A szabállyal az a probléma, hogy a szótárak tanulsága szerint több a kivételes, mint a szabályosan írt alak: *líra* – *lírikus*, *gótika* – *gótikus*, *szólista* – *szólista*, *mizantrop* – *mizantropia*, és sorolhatnánk. Ez nem kis gondot jelent, hiszen voltaképpen nem használhatunk analógiát egy-egy alak esetében, a kiejtés pedig feltehetően a hosszúság-rövidség tekintetében ingadozhat. Éppen ezért nem lehet csodálkozni a **mikroszkópikus* írásforma meglehetősen nagy számán, és valójában az írásgyakorlatot sem hibáztathatjuk, hiszen úgy tűnik, meg kell külön-külön tanulnunk az egyes esetekben a megfelelő formát, ami itt tehát: *mikroszkópikus*.

„[...] tsupán idegen nyelven soha még egy nemzet is e földön, a maga Anya nyelvét meg vetvén, bölcsességre, tudományokra nem emeltethetett.”

Bessenyei György